

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Ingvar Andersson

Åhus historia

Problem och huvudlinjer

Förstudier till Skåns historia, del II

Särtryck

ur utställningsboken "800 år i Åhus"

Ingvar Andersson

Åhus historia

Problem och huvudlinjer

Särtryck
ur utställningsboken "800 år i Åhus"

OM SKÅNSKA medeltidsstäders ålder har lokalpatriotismen — liksom om annat i alla länder och tider — älskat att göra sig överdrivna föreställningar. Den bekanta versen om Skanör och Lund, som anföres av den lärde 1500-talstopografen Mogens Madsen, biskop i Lund, är ett karakteristiskt exempel härpå:

"Den thid Christus lod sig föde
stod Lund oc Schanör i fagreste gröde".

Och från samma källa ha vi bevarade ett par "leoninska" (inrimmade) hexametrar om Helsingborg:

"Tempore natalis Christi turris capitalis
Helsingborg struitur, velut in scriptis reperitur."

d. v. s. "Vid tiden för Kristi födelse uppfördes kärntornet i Helsingborg, såsom man finner i akterna." De båda verserna, den danska och den latinska, förråda sitt ursprung i samma föreställnings- och uttrycksvärld.

Läget

I själva verket är stadsväsendet i Skåne av betydligt yngre ursprung. De första städerna i medeltida mening, med torgplats, koncentrerad och planlagd bebyggelse, försvarsverk och kyrkliga stiftelser växte upp sedan Skåne hade kommit i livligare kontakt med högmedeltidens Europa och fått en mera utvecklad handel än den som kunde bedrivas vid gamla lokala marknadsplatser. För de städer, som växte fram utan stöd och påbud från en central myndighet, spelade härvid läget i förhållande till kusten, åarna och vägarna en bestämmande roll. Helsingborg vid Sundets smalaste del, Lomma vid Höjeås utlopp nämnas jämte Lund redan på 1000-talet. Lund var av allt att döma en kungamaktens skapelse; för de båda andras existens var läget i förhållande till viktiga farleder avgörande. Liknande gäller sedan om Landskrona vid den bästa naturliga hamnen på Skånes västkust, Malmö,

Trelleborg och Ystad som kustorter kring en tättbebyggd slätt, Simrishamn i kretsen av Sydost-Skånes fiskeplatser, och vidare om åtskilliga av Hallands och Blekinges större och mindre städer.

Före städer av denna typ fanns det utan tvivel mindre lokala handeis-platser, som kunna spåras bl. a. i vissa ortnamn på Köpinge. Sådana finnas både i Halland och i olika delar av Skåne. I provinsens östra del finns — eller rättare funnos, ty den ena är utplånad — två orter med namn på -köpinge: Köpinge i Gärds härad och Elleköpinge nära Helgeåns mynning i Villands härad; de äro från historisk tid endast kända som vanliga kyrkbyar. I samma fejd uppväxte två köpstäder, Vä nära Gärds Köpinge och Åhus, moderförsamling till Elleköpinge så länge detta existerade. Väs läge är inte av samma slag som de nyss nämnda städernas, inte heller Thome-rups i sydöstra Skåne, Simrishamns föregångare. Dessa båda äro av samma geografiska typ som de flesta äldre köpenskasplatserna, och ingendera blev mera betydande. Men det andra nordöstkånska stadssamhället har sin plats betingad av det särskilt fördelaktiga läget — liksom för övrigt också de närmaste Blekingestäderna, t. ex. Sölvesborg och Ronneby. Helgeån och dess dalgång är en av de viktigaste bebyggelse- och kulturvägarna i Skåne; det är naturligt att åns mynning var en viktig knutpunkt för den samfärdsel, som följde kusten till lands och vatten, och den som förband Helgeåns mynning med Villands sjöland och Göingens dalar och skogar. Långt senare vittnesbörd kunna ge oss en föreställning om vilka varor som kommo från nordöstra Skåne till kusten (se nedan sid. 18). Redan den lokala handeln kunde säkerligen motivera en mera betydande köpenskasplats vid åmynningen. Från början bär orten helt enkelt denna åmynnings namn: den skrives alltifrån de äldsta källorna Aos, Auss eller liknande, vilket betyder å-oset, åmynningen. Den nuvarande namnformen Å-hus innebär en omtydning (jmf. nedan sid. 72) men som vi snart skola se låg en sådan ganska tidigt nära till hands.

Platsen för samhället Aos hade också annan betydelse än den rent merkantila, som framgår vid en analys av det geografiska läget. I vikingatidens Norden var en plats som å-oset också militärt betydelsefull. Detta är inte endast en allmän slutsats utan låter sig också belysa med exempel. År 1000 hade de nordiska kungarna Olaf Tryggvason, Olof Skötkonung och Sven Tjugeskägg drabbat samman i ett stort slag, som enligt de äldsta källorna stod i Öresund men som av senare isländska historiker förlades till ett för övrigt okänt Svolder. Att striden mellan de tre nordiska rikenas kungar utkämpades i skånska farvatten, visar dessas strategiska betydelse. Tjugosex år senare stredo åter de tre nordiska rikenas härskare — denna gång Olaf den helige, Anund Jakob och Knut den store — i skånska farvatten; då var det fråga om en svensk-norsk koalition mot den danske kungen. Av krigshändelserna under denna fejd känna vi närmare endast

en, och det är säkert ingen händelse att denna strid, varom anglosaxiska annaler och isländska skalder berätta, stod "vid den heliga ån", som den anglosaxiska källan anger. Den exakta platsen kan inte anges; olika meningar ha framförts härom (se i denna fråga nedan sid. 71). För vårt ämne betydelsefullt är det i varje fall, att en stor strid mellan den slutande vikingatidens tre nordiska kungar har stått i den å, vid vars utlopp Åhus ligger.

Källornas vittnesbörd om Åhus uppkomst

Tidigast nämna medeltida källor Åhus i sammanhang med ärkebiskop Eskils av Lund kamp mot den danska kungamakten vid 1100-talets mitt. Det har också av en äldre forskning gjorts gällande, att detta omnämnande kunde ge en tillförlitlig exakt datering av Åhus uppkomst. En närmare undersökning av källäget är nödvändig för att klargöra förhållandet.¹⁾ Konung Sven Grathe, som regerade i den skånska delen av Danmark från 1146, hade enligt otvetydiga vittnesbörd i källmaterialet ärkebiskop Eskil, den oräddade hävdaren av kyrkans makt och självständighet gentemot staten, till motståndare redan i början av sin bana. Om utvecklingen av detta motsatsförhållande berättar en rad sinsemellan besläktade källor: på latin avfattade årsböcker (annaler), den isländska Knyttlingasagan och den litterärt lysande historieskrivaren Saxo, verksam omkring år 1200. Saxo, som inte gärna säger något fördelaktigt om Eskil, berättar i sin stora latinska krönika, att denne intrigerade med Svens medtävlare om makten Knut Magnusen, att det kom till öppen strid mellan ärkebiskopen och Sven Grathe, att ärkebiskopen blev fången och att Sven förde honom upp i domkyrkans högsta delar och gjorde hans tempel till hans häkte. Försoning följde efter hand, säger Saxo vidare, och av fruktan för exkommunikation skänkte Sven åt den frigivne ärkebiskopen en "jordbruksby", en by på landet, som det heter på Saxos språk, och en stor del av ön Bornholm. Datering ges inte exakt — det förekommer sällan hos Saxo — men händelsen förlägges snarast till 1146 eller 1147.

En säkerligen samtida annalanteckning, som har bevarats i Annales Lundenses och Annales Ryenses och som på ett eller annat sätt hänger samman med Saxos berättelse, troligen som stöd för denna, placerar Eskils tillfångatagande genom Sven till ett bestämt år: 1149; men den har intet att berätta om några donationer i samband med de stridandes försoning. På liknande sätt (dock utan datering) berättar den med Saxo och annalerna besläktade isländska Knyttlingasagan.

¹⁾ Beträffande problemen kring årtalet 1149 se även nedan sid. 74.

Det föreligger sålunda en skildring av stridigheterna mellan ärkebiskop Eskil och kung Sven på 1140-talet, som kan rekonstrueras ur de tre nämnda besläktade källorna. Utöver detta gemensamma stoff finnes hos Saxo en del uppgifter om försoningen, som äro hans självständiga bidrag till historien om denna episod. Dessa Saxos tillägg kunna i vissa delar konstateras vara tvivelaktiga; så innehade ärkebiskopen skatten av Bornholm före 1100-talets mitt. Vilken den omtalade byn på landet är, framgår inte vare sig av ordalydelse eller sammanhang. Detta är allt vad de i tiden närmast liggande källorna ha att säga.

Mer än tvåhundra år efter händelsen förtäljes den i en annan, betydligt fylligare form i en krönika, som utarbetades i Lund mot slutet av 1300-talet under ärkebiskop Niels Jensens tid. Den behandlar de lundensiska ärkebiskoparnas historia, med begagnande av det material som då stod till buds och med försök att kombinera detta material för att åstadkomma en så mångsidig och avvägd framställning som möjligt, med vissa bestämda urvalsprinciper. Det heter i denna krönika:

....”Eskil greps av Danmarks kung Sven och upphängdes i en korg i valvet av sin egen domkyrka. Då stormännen i det danska riket inskredo, gav kungen, i fruktan för Guds vrede och för att undgå dom till exkommunikation, ärkebiskopen fri och skänkte honom, hans kyrka och efterträdare slottet AOS med AOS stad (*cum villa Aosiensi*) och Ljunits härad, med vad därtill hörde, till ständig besittning och med även kunglig rätt” (d. v. s. med de inkomster därav och den makt där som kungen innehade, *iure eciam regio*, som det latinska originalet säger).

Det är av berättelsens ordalydelse uppenbart, att den har utformats i direkt anslutning till Saxos skildring, men att uteslutningar (Bornholm) och tillägg (Åhus, Ljunits härad) ha gjorts. Frågan är nu, om tilläggen bygga på självständiga äldre uppgifter eller om de ha utformats som förklaringar till Saxos framställning, med stöd av sådana förhållanden, som voro allmänt kända under 1300-talet. Detaljerna om ärkebiskopens upphängande i domkyrkans valv kunna förklaras som ett slags amplifiering och förklaring av Saxos även rent språkligt ganska svårtolkade ord. Vad Ljunits härad beträffar, hörde detta område enligt dokument från 1200-talets början till domkyrkan under Eskils tid. Ärkebiskopskrönikan bygger av allt att döma sitt tillägg om Ljunits just på det privilegiebrev, som meddelar uppgiften. Där har sålunda krönikan haft tillgång till verkligt historiskt material, som Saxo inte har begagnat och som författaren känner från internt lundensiskt håll. Beträffande tillägget om Åhus föreligger intet sådant äldre material bevarat för kontroll, och vi äro sålunda där enbart hänvisade till krönikans uppgifter. Dess text på denna punkt kan förklaras på två sätt. Antingen bygga dess meddelanden liksom ifråga om Ljunits på en äldre uppgift, som emellertid i varje fall är förlorad. Eller också har

krönikeförfattaren genom egen kombination identifierat den by, som Saxo talar om, med det vid tiden för krönikans författande sedan länge välkända Åhus, som då var en av ärkebiskopens viktigaste besittningar i Skåne och som genom generationer hade varit en med ett fast slott befäst stad. Påfallande är att krönikan inte nämner Saxos uppgift om Bornholm i detta sammanhang: detta kan ha sin grund i dess författares speciella urvalsprinciper (se härom Gertz' inledning till editionen av texten) eller i att han inte har begagnat Saxo direkt utan genom ett utdrag i en eller annan form. Det bör slutligen anmärkas, att någon direkt tidsättning av donationen inte ges i krönikan.

Vid ett sådant källäge kan man inte på ärkebiskopskrönikans ord bygga ett påstående att Åhus slott och stad existerade på Eskils tid, på sin höjd en förmodan om möjligheten att krönikans författare har haft något stöd i på hans tid förefintligt material för sin uppfattning att den av Saxo omtalade byn var identisk med Åhus. — Annalernas datering av den hos dem och Saxo omtalade donationen går slutligen igen i ännu en källa, *Vetus chronica Sialandie*, som ger året 1149 för Eskils tillfångatagande och därmed kombinerar Saxos uppgift om donationen som här emellertid endast säges gälla Bornholm. Sjöllandskrönikan belyser sålunda ytterligare, på vilka olika sätt man kunde sammanställa annalernas och Saxos uppgifter; något nytt faktiskt stoff meddelar inte denna sistnämnda källa.

Källäget kan alltså sammanfattas så, att någon säker uppgift om Åhus existens som stad och fast hus på ärkebiskop Eskils tid inte föreligger, på sin höjd en möjlighet för att den lundensiska ärkebiskopskrönikan *kan* ha haft någon faktisk grund, ej enbart kombinationsskäl, för sitt påstående, att Saxos *vicus agrestis* i Sven Grathes donation har varit identisk med ärkebiskopens senare välkända borg och stad vid Helgeåns utlopp. De arkitekturhistoriska synpunkter, som kunna belysa frågan, framställas på annat håll i denna skrift. Härtill kan läggas vad som tidigare i allmänhet har påpekats om åmynningens merkantila och militära betydelse, med andra ord om de geografiska förutsättningarna för en mera koncentrerad bebyggelse på platsen. Någon datering av Åhus uppkomst nå vi emellertid inte fram till. Materialet sviker.

Hör Åhus äldsta historia hemma i ett större sammanhang?

Men man torde dock kunna komma ett stycke vidare i diskussionen av Åhus äldsta historia som stad. Vid mitten av 1200-talet föreligga otvetydiga uppgifter i materialet om existensen av ett slott och en betydelsefull andlig institution vid Åhus. I slutet av år 1252 gav kung Kristoffer, Valdemar Sejrs son, privilegier åt ett Åhus hospital för spetälska. En institution av

detta slag låg enligt medeltida praxis i regel utanför en stad. Ett decennium senare omtalas i samtidigt avfattade annalnotiser (*Annales Lundenses*) Åhus slott, *domus Aos*, som belägrat och förstört; det är under striderna mellan kungamakten och ärkebiskop Jacob Erlandsen. Både hospitalet och slottet äro sålunda med säkerhet av äldre datum än 1200-talets mitt — hur mycket äldre låter inte med säkerhet säga sig; det kan vara fråga om flera decennier eller några år. Härtill kommer att svartbrödraklostret i Åhus för första gången nämnes i källorna 1254; man har på indirekta grunder velat fixera dess tillkomst till 1243. Det gäller nu närmast att undersöka i vilket större historiskt sammanhang tillkomsten av den mera betydande orten — låt oss säga staden — Åhus kan tänkas höra hemma.

1100-talets senare del och 1200-talets början beteckna i Danmarks historia en period av stort ekonomiskt uppsving och av betydande politisk expansion för ärkebiskopsstolen, från och med Absalons tid i nära samarbete med staten. Det stora skånska sillfiskets tid låter med säkerhet datera sig till tiden omkring år 1200, därom finnas betryggande vittnesbörd i samtida källor; det är möjligt men inte säkert bevisligt att det går ännu längre tillbaka. Skånemarknaden vid Skanör drog då till sig köpmän från de under 1100-talet uppvuxna nordtyska städerna. Men även andra ekonomiska sammanhang låta förbinda sig med detta stora uppsving i Skånes historia: den framväxande handeln på länderna kring Östersjöns östra del. Denna handel, som låter sig konstateras samtidigt med Skånemarknadens första framträdande i källorna, ansåg man tidigare helt domineras av de tyska borgarna i de från 1100-talet grundlagda städerna utmed Östersjöns sydkust, främst Lübeck. Lauritz Weibull har emellertid nyligen (1946) betonat, att även danska köpmän måste ha spelat en roll i Östersjöhandeln, särskilt i den som riktade sig mot Gotland och även mot de områden på andra sidan Östersjön, där handelsvägarna från Ryssland mynnade ut.

Under Valdemar den stores tid, närmare bestämt någon gång mellan åren 1170 och 1182, utfärdades i Danmark ett kungligt privilegium för de danska Gotlandsfararna, vilka enligt dokumentets ord ha slutit sig samman i ett brödraskap och sällskap (*fraternitas ac societas*) under Knut Lavard martyrens beskydd. Expansionsplaner mot länderna öster om Östersjön äro kända från det lundensiska ärkestiftet redan på Eskils tid; de kommo som bekant att realiseras under Andreas Sunesen i form av korståg mot Finland och Balticum, vilkas politiska innebörd ligger i öppen dag och vilka nu ha insatts även i sitt handelshistoriska sammanhang av Lauritz Weibull. För vårt ämne är det av särskild vikt att iaktta vilka speciella förutsättningar de lundensiska ärkebiskoparna hade att överblicka de då aktuella ekonomiska förhållandena. Skånemarknadens centrum Skanör låg inom deras stift, liksom åtskilliga andra viktiga hamnar; höstmarknaden i Skånes sydvästra hörn satte redan tidigt sin prägel på ärkestiftets ekonomiska för-

hållanden, därom vittnar Skånelagen från 1200-talets början. En stödjepunkt av betydelse i den mot Gotland riktade handelsexpansionen måste Bornholm ha utgjort: här uppburo ärkebiskoparna skatt redan från 1120-talet och här uppförde de också — vid icke närmare känd tidpunkt, men i varje fall senast omkring mitten av 1200-talet — Hammershus slott. Det ligger nära till hands att ställa in Åhus framväxt som stad och uppförandet av Aoshus, det ärkebiskopliga slottet, i detta sammanhang. Helgeåmyningen vette österut, mot Gotland och färdlederna dit, och detta bör ha haft sin betydelse under denna period av dansk ekonomisk historia. Senare skymtar stundom vikten av Åhus läge i förhållande till Gotland: så under Sören Norbys skånska krig. Det skall emellertid tilläggas att inga spår finnas i det bevarade källmaterialet av något Knutsbrödraskap i Åhus.

Ur ännu en synpunkt hade en plats som Åhus sin betydelse för ärkebiskoparna av Lund. De innehade även efter Nordens uppdelning i flera ärkestift primas-värdigheten över Sverige, och i deras stifts huvudlandskap låg Åhus närmast det svenska ärkestiftet: det utgjorde en naturlig utgångspunkt för färderna till sjöss upp mot det svenska ärkesätet, i betydligt högre grad än de blekingska hamnarna. Det är karakteristiskt att Danmarks och Sveriges ärkebiskopar i början av 1300-talet gävo sina fullmäktiga instruktion att fara till Åhus för att avgöra tvister om primatet. Kanske kan man därtill lägga, att vägen till Växjö, det svenska stift som hade särskilt intima förbindelser med Lund ända från Eskils tid, bekvämast gick utmed Helgeådalen norrut. Det låg sålunda ur flera synpunkter nära till hands för ärkebiskoparna av Lund att sträva efter den lokala handelsplatsen och samfärdselknutpunkten vid Helgeåns mynning, att gynna uppkomsten av en stad där och att förlägga dit en militär stödjepunkt, ett fast hus, som behärskade åns inlopp. Därmed lyckades en eller annan av dessa kyrkofurstar — ovisst vilken —, och vi kunna tidfästa denna betydelsefulla utveckling av Åhus till någon gång under seklet omkring år 1200; en närmare datering är omöjlig. I varje fall hör den östskånska kuststadens uppkomst och växt hemma i ett större historiskt sammanhang.

Åhus medeltida privilegier — Skånes stadslag — Stadsstyrelsen

Ärkebiskopsstaden fick även sina kungliga privilegier och beskärmsbrev, bevarade från 1200-talets slut. År 1299 utfärdade Erik Menved från Vä ett diplom, varigenom "*villani de Awis*" (stadsborna i Åhus) fritogos från strandrättens belastning i händelse av skeppsbrott inom Danmark, d. v. s. fingo rätt att vid rikets kuster bärga sitt eget vrakgods, en viktig punkt i medeltida lagstiftning. Inemot tre decennier senare gav tronkrävaren Valdemar III (1326 och 1327) ytterligare privilegiebekräftelser för Åhus

borgare. Härvid befästes alla de "*priuilegia, libertates et graciae*" som de fått av hans företrädare ("*a predecessoribus nostris, regibus Dacie*"); och därtill lades enligt 1327 års urkund dessutom den gunsten, att varthelst stadens borgare begåvo sig för köpenskap inom hela kungariket, skulle de vara fria från all tunga, utom i Skanör; det säges att detta har beviljats av vördnad för ärkebiskop Karl. Några dagar efter det sistnämnda dokumentet utfärdade kungen från samma plats (Malmö) ett nytt brev, vari han upptog ärkebiskopens *villani* i Åhus i sin särskilda frid och skydd, liksom sina egna borgare, och bekräftade alla deras rättigheter. Om tullfriheten säges det i detta brev, att de skola åtnjuta den överallt utom i Skanör vid marknaden. Detta var just vid den tid, då det överhandtagande tyska ekonomiska inflytandet i Danmark även hade fått en politisk motsvarighet: greve Gert av Holstein var förmyndare för gossekungen Valdemar III. Privilegierna böra ses i samband med den nya regimens tillmötesgående mot ärkebiskopen, som samtidigt fick det resultatet att det hårt omstridda Hammershus på Bornholm förblev i ärkebiskopens ägo.

Ytterligare bevarade privilegier och skyddsbrev fingo Åhusborgarna av Magnus Eriksson under den tid då han behärskade Skåne (det gällde deras strandplatser vid Skånemarknaden, varom mera nedan), vidare av Valdemar Atterdag, Christiern I och Hans.

Den allmänna lag som reglerade stadens förhållanden var utan tvivel i varje fall från 1300-talets början den "birkerätt" som gällde för Skånes städer. Den äldsta bevarade handskriften av denna skånska stadsrätt är sigillerad samma dag och samma plats (Nyborg på Fyn) som privilegiebekräftelsen för Åhus 1326. Forskningen har förmodat, att flera skånska städer vid detta tillfälle fingo stadfästelse på birkerätten samtidigt som privilegiebrev. Ingen sådan stadfästelse för Åhus är emellertid bevarad. Birkerätten för de skånska städerna finnes i åtskilliga handskrifter som härstamma från Malmö och Hälsingborg; om ett annat exemplar heter det att denna birkerätt "kommer överens med den som ligger uti Vä byskrin"; ytterligare ett annat har utfärdats år 1450 av ärkebiskop Tuve för "våre käre bymän uppå Elleholm härefter att hava och att bruka såsom andre köpstäder i Skåne". Elleholm var liksom Åhus en ärkebiskoplig stad; materialet belyser sålunda att samma rätt gällde för Åhus som för andra skånska städer. Mot slutet av 1400-talet utfärdades en ny stadsrätt av kung Hans; även denna har givetvis gällt för Åhus. Att närmare skildra hur livet i den medeltida staden utformades enligt dessa rättsregler tillåter inte utrymmet; vi måste här nöja oss med att hänvisa till förefintlig litteratur.

Det skall endast antydvas, att vi här och där i dokumenten få en och annan upplysning om stadens borgmästare, rådmän, byfogdar och borgare, om dess rådhus (första gången nämnt 1431) och dess bysigill, vars symbolspråk med Sankt Laurentius (domkyrkans) halster, ärkebiskopliga in-

signier och havsbetecknande våglinjer är lättillgängligt nog. Från 1400-talet är det bekant att borgmästarnas antal var två. År 1431 voro Kort Sawenberg och Per Nielsen borgmästare; 1441 Claus Gullsmid; 1461 Skipper Niels och Hans Claussen; 1464 Stenkved; 1476 Hanis Claussen och Lasse Skräddare; 1479 Lasse Skräddare och Michel Arnesen; 1481 Elof Mattsen och Åge Svensen; 1497 Åge Svensen. Ofta kunna de konstateras tidigare ha varit rådmän. När Åhus stadskyrkas fyra kyrkovärdar år 1476 sålde ett stycke jord, "liggande västan torget, sunnan vid skeppar Olafs gård", till Sankt Örjans två kyrkovärdar för att skaffa medel till bykyrkans "stora byggning, som vi nu företagit hava", möter en borgmästare bland var och en av kyrkovärdsgrupperna. Så känna vi några av stadens mera framträdande män till namnet — och inte mer än till namnet.

Torget och rådhuset nämnas då och då i källorna, och ofta anges tomternas läge i förhållande till stadens centrum torget, platsen för köpen- skap och bystämma och det dagliga livets samlingspunkt. En gång nämnes också en av gatorna; det talas om ett av kyrkans hus, liggande på Köp- mannegatan i Jens Pers gård sönden näst opp till hans port och nordan upp till Jens Måns gård. Vi veta också genom dokument, att det har funnits en befästning runt staden under medeltiden. Materialet räcker emellertid inte till en genomförd stadsplan. Det gäller om tomter och hus i stort sett vad som gäller om människorna.

Aose hus i ärkestiftets historia

I vissa avseenden är det emellertid möjligt att få en bild av några för Åhus mera karakteristiska företeelser: det gäller dels den ärkebiskopliga borgen, dels de andliga institutionerna, dels slutligen Åhusborgarnas deltagande i provinsens centrala ekonomiska liv, Skånemarknaden, där skå- ningarna möttes med andra danskar och med fjärranväga köpmän.

En ärkebiskoplig fogde residerade på Aose hus och fyllde därifrån — liksom sin medbroder i Elleholm — de uppgifter som i vissa andra skånska medeltidsstäder tillkommo de kungliga fogdarna: så på Malmöhus, på de fasta husen i Skanör och Falsterbo, på Rönneholm vid Luntertun. Vi känna några av dessa fogdar: Torkel Niclesen 1370, Tuve Nielsen på 1390-talet, Jess Skullesen på 1430-talet, Jess Karlsen på 1470-talet, Olaf Griis i början av 1500-talet. Genom själva sitt läge vid Helgeåns mynning hade borgen sin särskilda militära betydelse, och på grund därav framträder den vid några tillfällen tydligare i källorna. Första gången gäller detta, som förut antytts, under striderna mellan kungamaktens företrädare och ärke- biskop Jens Erlandsen på 1260-talet. Dessa strider fördes från kunglig sida efter kung Kristoffers död 1260 av hans änka Margareta Sambiria

av Pommern; hon företrädde militärt av hertig Albrekt av Braunschweig. Han for våldsamt fram i Skåne, kyrkogods indrogs, prästerna förhånades och fängslades. Den källa som berättar härom, *Annales Lundenses*, tillfogar: "Fästet Åhus belägrades och förstördes". Händelsen dateras till 1262. Det såg mörkt ut för ärkebiskopen, och han begav sig i egen person till den påvliga kurian. Efter långa förhandlingar återvann han till sist sin ställning men hann aldrig hem; han dog på återvägen (1274). I varje fall förblev Åhus slott och stad i ärkebiskopens ägo.

Det dröjde inte länge innan striden på nytt bröt ut, denna gång på 1290-talet med ärkebiskop Jens Grand och Erik Menved som huvudpersoner. Åter kom Åhus i skottlinjen. Vi känna förloppet genom ärkebiskopens till kurian ingivna klagoskrifter och genom svaromål från kungen och hans talesmän; givetvis äro de alla partiska och färglagda, men samtida och välunderrättade. Det heter i anklagelseskraften på tal om kampens andra etapp 1299, då ärkebiskopen var frigiven efter hårt fängelse, att kungen sände sin drots över till Skåne och senare följde efter själv. Drotsen rövade ärkebiskopens penningar av två hans ombud vid Skanör, och kom sedan den 27 augusti till Åhus, där, heter det, ärkebiskopen hade en särskild gård, som var avsedd till uppehållsort för honom. På denna gård lät drotsen konfiskera allt rörligt gods, och vidare rövade han alla de penningar, som ärkebiskopens *procuratores* hade deponerat i kyrkan darsammastädes; dessutom tvang han stadens borgare att förse honom med livsmedel. Den 11 september påbjöd kungen, att husen i Lund och Åhus skulle besättas med makt av drotsen, att ärkebiskopens ombud skulle avsättas och husen överlämnas till nya fogdar. Den summa som rövades från Åhus kyrka anges i annat sammanhang till 700 mark skånska penningar; det säges vidare att kungen hade avtvingat Lundakyrkans män i Åhus mer än 4.660 mark. Kungen å sin sida anförde att ärkebiskopen hade utfärdat förbud att leverera förnödenheter till krigsuppbådet; vad de rövade penningarna beträffar, ansåg han att de erhållits med vederbörandes goda minne, eller påstod alternativt att ansvaret för rofferierna låg på en man vid namn Josef, som i kungens namn hade bemäktigat sig förråd, som han förtärt "till landets försvar ungefär en månads tid". Längre fram (1308) utfärdade kungen en skuldsedel till Åhus borgare på 1.200 mark nya skånska penningar: skulden anges vara till stadens *villani* för utgifter som de haft för kungens räkning. Då hade Jens Grand gått i landsflykt, och hans efterträdare på ärkebiskopstolen stod i bästa förhållande till kungen; Åhus fick denne behålla och erhöll därtill en fastare position på Bornholm än tidigare. Ärkebiskoparnas lilla Östersjövälde höll sig, även om striderna i fortsättningen kommo att stå hårda om Hammershus vid vissa tillfällen.

En kort ny episod i den långa fejden utspelades under Skånes svenska tid. Då Magnus Erikssons son Erik Magnusson, i strid mot fadern, Bengt

Algotsson och Valdemar Atterdag bemäktigade sig provinsen, stod han att börja med i gott förhållande till den dåvarande ärkebiskopen Jakob Nielsen Kyrning, av skånsk adelsätt, men kom snart i strid med honom. En senare källa uppger att ovänskapen gällde Bornholm; det är i och för sig inte otänkbart, men kan inte bevisas med det material som föreligger. I varje fall kom Åhus att spela en roll även i denna strid. Erik Magnusson grep till list och våld: han fängslade ärkebiskopen och hans 60 man starka ryttarfölje på Åhus år 1358. Den unge kungens kort därpå inträffade död satte punkt för fejden, ärkebiskopen återfick ännu en gång den omstridda borgen, och snart därefter förenade Valdemar Atterdag på nytt Skåne med Danmark. Den lundensiska ärkebiskopskrönikan tolkar Eriks framfart i Åhus som orsaken till de olyckor som drabbade det svenska kungahuset.

Ännu ett par gånger under medeltidens slutskede berördes Åhus av de olika fejder, som då satte sin prägel på de nordiska gränslandskapen. Valdemar Atterdag återtog Skåne år 1360 och visade därvid särskilt intresse för att vinna Bornholm — ett uttryck för samma politiska tanke, som drev honom till erövringståget mot två andra strategiskt och merkantilt viktiga Östersjööar år 1361: Öland och Gotland; det förefaller också som om han hade visat särskilt intresse för den östskånska hamnstaden. Då det stora hanseatiska anfallet mot Valdemars nyskapade danska välde kom, i förbindelse med den nye svenske kungen Albrekts av Mecklenburg krigståg mot Skåne, berördes åter Åhus av striden. I ett brev från samma år som fredsslutet (1370) talar ärkebiskop Nils om de män som ha belägrat Åhus slott och utsatt hans folk både i staden och i Villands härad för plundring och utpressning — detta torde gälla Albrekts och de Sverigesinnade skåningarnas krigsföretag 1368. Det är emellertid tydligt att Åhus höll sig under hela kriget; dess hövitsman nämnes särskilt i fredsdokumentet jämte andra slottsfogdar, som hade hållit stånd mot anfall och belägringar.

Då Karl Knutsson under unionskrigen gjorde sitt kända infall i Skåne 1452, närmade han sig under sitt återtåg även Åhus med härjning och brand men nådde inte ända fram. Sista gången som vi verkligen kunna konstatera Åhus militära betydelse är under Sören Norbys krig till förmån för den landsflyktige Kristian II i mitten av 1520-talet. Sören Norby höll Visby och Gotland sin herre till handa, men beslöt också att rikta ett överraskande anfall mot de östdanska landskapen, där ett häftigt missnöje med den nye kungen Fredrik I rådde bland bönderna. Under ledning av en av Norbys medhjälpare, Otte Stisen, landsteg en trupp i östra Skåne på eftervintern 1525 och bemäktigade sig Åhus slott, vars fogde Peder Knudsen gav sig utan vidare motstånd. Sören Norby kom snart efter, och motparten under Tyge Krabbe lyckades inte trots en månadslång belägring återta Åhus. Sören Norbys följande framgångar förde honom över hela Skåne, men nederlag följde, och till sist måste han sluta en överenskommelse med

Fredrik I och rådet, som gav honom en oberoende ställning med säte i Sölvesborg. Snart följde dock nya strider, och Sören Norbys flotta besegrades utanför Blekingekusten 1526 av danskar och lübeckare; därvid stod även Tyge Krabbe med 700 ryttare och 800 landsknektar i Åhus för att angripa till lands. Det behövdes inte, Sören Norby flydde och gick ytterligare några års egendomliga öden till mötes i Ryssland, Västeuropa och Italien. I striderna med honom hade det medeltida Åhus med sin orientering mot Gotland för sista gången visat sin strategiska betydelse.

De blodiga och dramatiska uppträden kring den lilla staden och det ärkebiskopliga slottet, som här ha genomgåts, äro inte i första hand avsedda att ge en krönika över isolerade händelser; syftet med deras upprärande är att låta dem belysa, vilken betydelse Åhus slott hade för ärkebiskoparnas maktställning, hur det utgjorde en hörnsten i deras välde vid sidan av Lundagård och Hammershus. Några av dessa händelser belysa också omedelbart ortens roll som samlings- och förvaringsplats för ärkebiskoparnas naturaskatter och penningar. Det fanns vissa möjligheter för förrådens bearbetning där. Väster om Åhus hade domkyrkan en vattenmølla vid ån, som kapitlet utarrenderade till Åge møllare 1495; förmodligen var den "Aowesse møllere" Per Nielsen, som omtalas 1464, arrendator av samma andliga egendom. En damm i ån, omtalad i källor från 1500-talet, reglerade vattentillförseln till møllan, men åstadkom också översvämningar på ängarna ovanför Åhus, som senare föranledde tvister. — Ytterligare framgår platsens betydelse av de förhandlingar av kyrkopolitisk och unionspolitisk innebörd, som vid vissa tillfällen ägde rum på slottet.

På denna ort med fortifikatoriskt tryggade bostadsutrymmen, med förråd, kvarn och fiske uppehöll sig de lundensiska kyrkofurstarna inte sällan. Det belyses på olika sätt i källorna, bland annat genom några personhistoriska notiser. Jens Grands företrädare Jens Dros, död 1289, avled enligt en senare källa på Åhus, och för 1390 berättar ärkebiskopskrönikan, att ärkebiskop Magnus föll från *clausuran* på Åhus slott, den så kallade "smecken" — härmed avses vindbryggan — och sålunda fann sin död. Slutligen för Jens Brostrup därifrån fredagen efter Sanct Urban 1499 på vad som skulle bli hans sista färd, och kom över Köpinge och Fulltofta till sin gård Flyinge, där han avled en vecka senare; han hade tidigare efterskönt gästningen i Villands härad för sina män på Åhus slott men förbehållit den för sig själv och sin fodermarsk, när de besökte trakten. Denna rad notiser ger en föreställning om platsens roll i ärkebiskoparnas livsföring; att de inte sällan besökte slottet vid Åhus bekräftas av de brev som de ha utfärdat därifrån. De kunde också i sin omgivning ha män från sin egen köpstad. Till kanikerna i Lund hörde vid 1300-talets mitt bland andra den lärde Benechinus Henrici de Aos, senare cantor, som hade studerat i Paris. I hans kulturhistoriskt intressanta testamente omtalas inte

bara egendomar, silverskålar, schackspel och dryckeshorn, utan även ett ansevärt bibliotek, som bland annat innehöll en handskrift av Skånelagen och avskrifter av domkyrkans privilegier.

Kyrkor, kloster och hospital — Claus Denne och Hans Nielsen

Åhus fick vidare under senmedeltiden en rad kyrkliga och välgörande institutioner knutna till sig; naturligtvis saknade inte ärkebiskopens förbindelser med orten sin betydelse därvidlag.

Bykyrkan, Mariakyrkan, var stadens mest betydande, varom ännu dess förnämliga byggnad vittnar; den behandlas i annat sammanhang i denna skrift av den konsthistoriska sakkunskapen. En annan kyrka omtalas. På 1330-talet testamenterade ärkebiskop Karl Eriksen en mark silver "*et unum baldekin*" till en kyrka i Åhus, helgad åt de sjöfarandes skyddspatron Sanct Nicolaus; 1358 ihågkoms samma kyrka och dess präster i den nyss nämnde Benechinus Henricis testamente. Möjligen hörde denna kyrkobyggnad samman med den ärkebiskopliga borgen — i samma testamente ger ärkebiskop Karl skänker till kapellet i Hammershus. År 1593 omtalas en ödekyrka i Åhus, liggande närmast upptill kronans gård (som kan vara identisk med den indragna ärkebiskopsgården), med murar och kyrkogård; år 1614 ges order att den kyrkan som står på Åhus gård, skall nedbrytas. Det är förmodligen fråga om Sanct Nicolaus. — Förutom Sancta Maria och Sanct Nicolaus funnos helgedomar vid svartbrödraklostret, heliggeisthuset och Sanct Örjans hospital utanför staden.

Svartbröderna fingo sitt första skånska kloster i Lund redan på 1220-talet, och därtill kommo senare sådana i Hälsingborg och Åhus. Detta senare omtalas, som förut nämnt, första gången år 1254 (i provincialkapitlets akter) och därefter i flera testamenten från 1200-talets slut; även enstaka bröder ihågkommas, så lektorn Andreas (1304). Flera av bröderna under 1200-talets senare del nämnas i provincialkapitelsakterna, tidigast Josef och Vibrand; där omtalas också den undervisning i logik, som meddelades i klostret, och de bröder från andra håll — Næstved, Visby, Kalmar, Finland — som hänvisades till Åhus för studier år 1291. Från 1300-talets slut känna vi ur Liber daticus från Lund och andra källor en prior i svartbrödraklostret vid namn Åge Konstantinsen.

Vid sidan av svartbrödraklostret märktes inom stadens område, av allt att döma omedelbart öster om torget, en institution för vård av fattiga, sjuka, åldringar, barn och resenärer. Den nämnes första gången 1394, går i källmaterialet under namn av Heliggeisthuset (jämför den i Sverige vanliga beteckningen Helgeandshus) och har såvitt man kan se haft ett särskilt kapell och en särskild kyrkogård, men är eljest föga känd ur det

dokumentariska materialet. Den hade motsvarigheter i de flesta skånska städer. Denna välgörenhetsinrättning har väl snarast haft borgerlig karaktär, ehuru det naturligtvis låter tänka sig att ärkebiskopen har intresserat sig för den; en del av dess jordar omtalas i källorna. Det utförligaste omnämmandet av Heliggeisthuset finnes i det dokument som fastställde dess överförande till en ny, besläktad institution på 1520-talet.

Det var tradition i de medeltida städerna att vårdplatserna för den tidens svåraste smittosamma sjukdom spetälskan förlades utanför deras område som särskilda institutioner, kallade Sanct Örjans-(Sankt Jörgens-) gårdar eller -hospital efter det drakdödande helgon som förkroppsligade kampen mot farsoter. Så var fallet i flera skånska städer — Lund, Landskrona, Thomerup, Skanör — och även i Åhus. Sanct Jörgens hospital där är relativt väl känt: detta har sin grund däri att betydande delar av dess arkiv och även en förteckning över detta arkiv ha bevarats åt eftervärlden i Kristianstads rådhus. Originalet till arkivförteckningen av år 1600 och vissa handlingar påträffades av förf. till dessa sidor i rådhusarkivet i Kristianstad sommaren 1928 och förvaras numera i landsarkivet i Lund. Som förut nämnts fick hospitalet sitt första privilegium av kung Kristoffer redan 1252 och ihågkommes i flera testamenten från slutet av 1200-talet. År 1317 befallde ärkebiskop Esger i brev från Åhus Göinge, Gärds, Villands och Listers invånare att hädanefter som hittills inbetala till hospitalsbröderna i Åhus de allmosor som kallas "spitalsallmosor". Ärkebiskop Peder tog 1336 bröderna och de sjuka i sitt särskilda hägn och gav vidare 20 dagars avlat åt botgörare som hjälpte institutionen, liksom ärkebiskop Birger 1499 gav 40 dagars avlat. Skyddsbrev för hospitalet utfärdades av Erik Glipping, Kristoffer II, Magnus Eriksson, Valdemar Atterdag, drottning Margareta och Erik av Pommern. Dess privilegier fingo år 1500 stadfästelse av påven Alexander VI Borgia. Hospitalets präst och "minister" nämns 1341, dess kyrka omtalas 1476 och 1504 (då kallad kapell) och gynnades sistnämnda år med 40 dagars avlat för besökare och hjälpare. Sanct Örjanshospitalet vid Åhus var en uppmärksammas institution. Det blev i sitt speciella avseende ett centrum för den nordöstra del av Skåne, dit den enligt en tradition spetälske ärkebiskopen Andreas Sunesen hade tagit sin tillflykt i början av 1200-talet. Otänkbart är inte att denna tradition har spelat sin roll för Åhushospitalet.

I förra hälften av 1500-talet kom Heliggeisthuset att ombildas. Denna ombildning skall beröras redan här, då den ger anledning att skissera två med Åhus förbundna karakteristiska människoöden under brytningsåren kring reformationstiden. En rik man vid namn Claus Denne spelade huvudrollen vid Heliggeisthusets förnyelse. Han hade kastats i fängelse någon gång i början av 1500-talet och kvarhållits i tre år i "starka järnbultar, länkar och lås" i ett torn med åtta alnars murar och omgivet av djupa vatten-

gravar — vi veta inte hur och under vilka omständigheter detta skett. Han lovade då att om han kom ut, skulle han till Guds och Sancta Annas ära bygga ett kapell och gästhus för fattiga, sjuka och "såre pockige" (spetälska) människor, som brukade ligga på gator och gränder i Köpenhamn. Han kom verkligen ut, okänt på vad sätt, och fick rekommendation till sitt företag av 15 kardinaler i Rom, alla Danmarks biskopar och Kristian II:s drottning Elisabeth. En väldig allmoseinsamling sattes i gång och hans ombud foro land och rike omkring. Efter åtskilliga svårigheter och avbrott i arbetet kallades han åter till Köpenhamn av Fredrik I år 1524 och fick sätta igång med sitt hospitalsbygge där. Inte nog härmed, han fick också tillstånd att utvidga sitt projekt. Han hade bedrivit stora allmoseinsamlingar i Blekinge men där mött konkurrens hos munkarna i Sölvesborg och på Tjurkö, som med herr Åge Brahes hjälp ville "driva Sancta Anna ut ur Blekinge" och anklagade Claus Denne för åtskilliga försyndelser. Sedan han hade friat sig för dessa, tillät honom ärkebiskop Åge Jepsen (1524) med domkapitlets samtycke och på Åhus stads begäran att anlägga ett nytt Sancta Annas hospital på den plats i Åhus som dittills kallats Heliggeist, d. v. s. på det gamla helgeandshusets tomt. Han erhöll härför på evärdlig tid kapellets jord, hus och övriga tillgångar, Heligkors hus på västra hörnet från Heliggeist vid torget, sockenkyrkans hage öster om staden utanför palissadverket samt Rinkaby kyrka, prästgård och prästränta. Motprestationen var att han byggde och underhöll hospitalet på noga angivet sätt och sörjde för de intagnas uppehälle, höll präst i Rinkaby, gav en lödig mark penningar till skolmästaren m. m. Närmare överenskomelser med borgmästare och råd i Åhus träffades också (1527). Det ges ytterst omsorgsfulla föreskrifter om hur de sjuka skulle vårdas och förplägas. Hospitalet skulle byggas av sten och förses med badstuga, de sjukas tillhörigheter skulle förvaras i en låst kista, borgmästare och råd skulle övervaka att de sjuka var lördag fingo rena lakan och att de svårast sjuka, som inte kunde äta den vanliga kosten, genom föreståndaren skulle förses med vin, vetbröd, äpplen och annat som de hade lust till. Fattiga vandrare och pilgrimer skulle i mån av utrymme få natthärbärge över en natt, med sängkläder och eldning och förplägnad med mat och öl till sex penningar, när klockan slog sex. Ingen för lösaktighet känd kvinna skulle få bo inom femtio famnar från hospitalets område. — Det är ovisst hur mycket av dessa planer som förverkligades. Det framgår i varje fall av materialet att Claus Denne inte lyckades genomföra sina stora projekt; han kom på ekonomiskt obestånd och måste ta tjänst som läkare i Malmö. Men även om det nya stadshospitalet i Åhus inte fick den ståtliga utformning som hade tilltänkts, ägde det dock bestånd. År 1528 sades det ha minst 27 gäster, och man kan i materialet se, att Åhusborgare under de följande åren ingingo i hospitalet som bröder, för att där ha sitt uppehälle och bistå i betjäandet av de fattiga och i

institutionens styrelse, mot att deras egendom, sedan de hade avlidit, skulle tillfalla hospitalets fattiga.

På 1530-talet fick denna institution en föreståndare, som också hör till de märkligare med Åhus historia förknippade männen. Hans namn var Hans Nielsen (Johannes Nicolai), sedan 1520 dominikanprovincial, d. v. s. ordens ledare i provinsen Dacia, som omfattade de tre nordiska rikena; tidigare hade han varit prior och lektor i teologi vid svartbrödraklostret i Lund. Han omtalas som av påven promoverad teologie doktor år 1525 och deltog i de teologiska fejderna under brytningsåren. Han har bl. a. författat en nu förlorad varningsskrift mot "lutheriet", som är känd genom mot den riktade polemiska uttalanden från reformatoriskt håll. Den danske kyrkohistorikern J. Oskar Andersen förmodar att Hans Nielsen hörde till reformkatolikernas läger; i varje fall anslöt han sig senare, då hans orden hade upphävts i Danmark (1537), till den nya läran. Han blev då föreståndare för det nya hospitalet i Åhus och kyrkoherde i Rinkaby, som ju enligt Claus Dennes stiftelse var förenat med hospitalet. I Åhus framlevde den lärde f. d. dominikanen sina sista år och dog någon gång mellan 1544 och 1550. Dessa glimtar av ett par säregna människoöden få avsluta denna skiss av Åhus medeltida barmhärtighetsinrättningar.

Åhus ekonomiska liv under senmedeltiden

Det ligger i öppen dag att den Åhus utveckling, som manifesterar sig i dessa institutioner och i den bygghet vi känna från stadens senmedeltid — inte minst den "store bygghet" som påbörjats vid bykyrkan i slutet av 1400-talet — hänger samman med det danska stadsväsendets utveckling över huvud mot slutet av medeltiden. Åhus var ingen av de skånska provinsernas obetydligaste städer. Slottets ofta framträdande vikt för ärkebiskoparnas förvaltning och ekonomi belyser en sida av ortens ekonomiska liv. En annan märkes i vad källorna antyda om Åhus — vid sidan av Vä — som centrum för bygdens hantverk och varuutbyte. Olika stadsyrken skymta i notiserna om borgmästare, rådmän och borgare: skräddare, smeder, guldsmeder o. s. v. Åhus hade dessutom en gammal marknad, och den behöll sin vikt för de angränsande häraderna. Stadens marknad på Maria Magdalenas dag var en av de sex skånska marknader ("Trähög", Grevie, Vä, Åhus, Lund, Luntertun) som fick fortsätta att äga bestånd vid regleringen av denna köpenscapsform år 1504. Från 1400-talets senare del känna vi till "Strömme bro" vid Åhus över Helgeån; den underhölls till hälften av Åhus borgare, till hälften av bönderna i Villands härad. Givetvis ökade den ortens betydelse i kommunikationshänseende.

Bland de medeltida Åhusborgare, som äro kända till namnet, kallas mer än en "skeppare". Åhus hade ytterligare utvecklats som hamnstad, det var naturligt. Hamnen var den viktigaste i denna del av de skånska provinserna; de första beläggen för sandflykten härröra från 1500-talet, och då togs arbetskraft och material från flera härader i anspråk för att afhjälpa denna olägenhet. Det var åtskilliga viktiga varor som kunde utskäpas över Åhus från nordöstra Skåne. Förutom produkter av jordbruk och boskapsskötsel och jakt var det främst eke till båtbygge från de sydligare delarna av inlandet och furutimmer från de nordligare skogsområdena. När ärkebiskop Tuve 1460 instruerade sin fogde på Elleholm om ett skeppsbygge, skrev han från Åhus, där han uppehöll sig: "Fattas dem tjära eller annat, så skriv hit till herr Peder Pavelsen, han skall sända dig det." — För ortens ekonomiska liv spelade också traktens fiske sin roll, och det talas i det senmedeltida källmaterialet om Åhus fiskeläge: därmed avsågs enligt dåtida språkbruk den strandplats, dit fiskare från ett närbeläget samhälle församlades vid fiskesäsongerna. Där fanns ål och lax att få — de feta fiskslagen voro alltid eftersökta i fastetider — och dessutom sill.

Men Åhus företer också ekonomisk verksamhet med betydligt vidare horisont. Då vi från början sökte sätta Åhus historia i samband med Skåne-marknaden och det till denna knutna handelsuppsvinget, är det också motiverat att söka sammanställa några uppgifter om Åhusborgarnas roll i provinsens ekonomiska liv, i den mån den sträckte sig utöver staden och dess för bygden avsedda marknad. Materialet härtill är inte rikt, men de få uppgifterna ha sitt vidare intresse. Indirekt framgår det redan av 1320-talets privilegieurkunder att borgarna i den östskånska staden brukade besöka marknaden vid Skanör. Vid samma århundrades mitt blir det otvetydigt. Det är välkänt att de olika städer, vilkas innebyggare begåvo sig till Skåne-marknaden, hade särskilda strandområden sig tilldelade på Skanör-Falsterbohalvön. Dessa områden kallades "fit" eller "lägen". Från Magnus Erikssons tvister med hansan vid mitten av 1300-talet är det bekant, att han till de tyska städerna vidarebefordrade ärkebiskopens "ärliga" klagomål över att Åhusmannefit eller som det vid ett annat tillfälle benämnes Åhusmanneläge utsattes för intrång från de tyska köpmännens sida. Magnus Eriksson krävde under förhandlingarna rättelse häri, och i detta sammanhang hör hans tidigare omnämnda bekräftelsebrev på detta "fit" hemma (1344). Åhusborgarna hade sålunda före 1300-talets mitt sin bestämda uppehållsort på marknadsstranden.

Vartill använde de då denna dem anvisade strandplats? Enligt den tyska hansaforskningen deltog danskarna endast som fiskare i det intensiva ekonomiska liv, som några höstveckor varje år levdes på den lilla halvön. Dietrich Schäfer har gjort gällande, att med "*fit*" avses handelsplatserna, med "*läge*" fiskeplatserna, och att en bestämd terminologi föreligger. Då

de tyska städernas områden i allmänhet kallas för fit, menar han denna omständighet styrka, att dessas borgare ensamma sörjde för varuutbytet, medan de danska besökarna företrädesvis från sina lägen arbetade med fisket. Köpenskapen låg enligt honom till sin helt övervägande del i tyskarnas händer. Denna uppfattning torde emellertid kunna modifieras, inte minst med hänsyn till den roll som Lauritz Weibull på goda grunder har tilldelat de danska stadsköpmännen i det ekonomiska uppsvinget från 1100-talets slut. Just uppgifterna om Åhusbornas strandplatser kunna tjäna att mera intensivt belysa problemet om tyskarnas och danskarnas roll på Skåne-marknaden. Det därvid märkligaste är, att dessa strandplatser kallas ömsom "fit" och "läge" i de anförda samtida dokumenten. Det synes därav framgå, att en sådan betydelsedistinktion som Schäfers är otillförlitlig. Orden "fit" och "läge" ha i fråga om Åhus använts om samma strandplats, och man kan därför inte göra gällande någon bestämd betydelseskillnad dem emellan. Lika litet kan det påstås att danskarna endast deltog i Skåne-marknaden som fiskare, i varje fall måste andra bevis än Schäfers anföras för en sådan uppfattning. Åhusborgarna ha säkerligen drivit handel på sitt "fit", liksom borgare från andra danska och tyska städer. I slutet av medeltiden och början av nyare tiden omtalas åtminstone en stad utom Åhus från de skånska provinserna, vilken hade uttryckligen angivet "fit" på Skanör-Falsterbohalvön, nämligen Halmstad, såsom Schäfer nämner.

Sålunda ha Åhusborgarna varit med om Skåne-marknadens utveckling och dess förändring, då den upphörde att i första hand vara ett centrum för varuutbytet mellan Östersjöområdet och Västeuropa och i stället blev huvudsakligen en sillmarknad; på detta område hävdade den med framgång sin ställning fram till 1500-talet. Det är antagligt att den östskånska stadens män ha fått behålla sin omtvistade och begärliga strandplats; enligt Schäfers mening skulle denna ha varit belägen utanför Falsterbo, men lokaliseringen är minst sagt osäker. I varje fall påträffa vi en Åhusbo på Skåne-marknaden i slutet av 1400-talet, låt vara i mindre smickrande sammanhang, men det beror på källmaterialets art (en lista över sakfall, d. v. s. böter, från Falsterbo av år 1494): "Item Hans Jenssen av Owenns (trots den säregna stavningen kan det inte vara fråga om någon annan ort än Åhus) gav 2 mark, för han gav svennerne (d. v. s. fogdens tjänare) okvädingsord".

Åhus från reformationen till Kristianstads tillkomst

Reformationen medförde vissa betydelsefulla förändringar i Åhus karaktär. Den upphörde att vara en ärkebiskoplig stad och blev en stad som andra i de skånska provinserna, lagd till konungens fatabur, d. v. s. till den kungliga förvaltningen, och pliktig att ge sin "bytunga" till Kungl.

maj:t och kronan, som det heter i brevet av den 1 november 1536. Förvaltningen av hospitalet inom staden och av Sankt Jörgens gård utanför den omordnades, och längre fram lades den sistnämndas egendomar till det förstnämnda (efter 1549). En ny bro över Helgeån, till vars byggnad och underhåll Gärds härads invånare skulle bidra, stod färdig på 1540-talet. En förbättring i fiskemöjligheterna, som också indirekt belyser fiskets tidigare betydelse för Åhus, inträdde, då fiskläget Skillinge utanför Gislöv (i Södra Nöbbelöv) och kanske även andra liknande platser, "som Thommerups män plägat njuta", tilldelades Åhus (1539 och 1543); ingen fick hädanefter bygga och bo där utom borgare från denna stad. Källorna ge emellertid i allmänhet det intrycket, att Åhus nu mera än under ärkebiskopstiden var en från Köpenhamn föga observerad utkantsort. Dock var det ingen död stad, och inte heller den minsta bland de skånska provinsernas städer. En ungefärlig bild av dess relativa storlek ge uppgifterna om de där utkrävda extraordinarie penningsskatterna under 1500-talet, jämförda med motsvarande uppgifter för andra städer. Åhus erlade omkring århundradets mitt belopp av liknande storleksordning som Vä — dock i regel något högre än grannstaden —, Ronneby och Trälleborg, större än Lund och betydligt större än Simrishamn och de små Blekingestäderna Avaskär, Sölvesborg, Lyckå och Elleholm. Malmö, den största av alla, samt Ystad och Landskrona lågo betydligt högre. En motsvarande mätare finner man i 1556 års uppgifter om städernas vapenföra manskap: Malmö hade 731, Ystad 234, Trälleborg 129, Åhus 115 och Simrishamn 60. En kuriös och för tiden belysande jämförelsemöjlighet få vi, då städerna lånade ut sängkläder till Kristian IV:s kröning år 1596: då skall Åhus — liksom Vä, Simrishamn och Trälleborg — ställa till förfogande tio sängdynor, fem huvuddynor, fem dundynor, fem täcken, fem dunputor, "välstofferade för ändarna", och tio par hörgarnslakan. — Stadens marknad ägde fortfarande bestånd, även sedan de skånska marknaderna 1530 hade inskränkts till fyra (två i Lund, Engelholm och Åhus).

Åhus kulturliv levdes också i ungefär samma former som under senmedeltiden, ehuru naturligtvis det kyrkliga inslaget var ett annat, dessutom av mindre omfattning efter reformationen. Hospitalet i sin nya gestalt ägde alltså ett jämt bestånd; stadsskolans elever — dess "peblinge" — fingo tigga i Villands och Listers härad, liksom Väs i Gärds, Göinge och Södra Åsbo (1562). En viss betydelse i förvaltningsavseende bevarade staden också som centrum för ett — visserligen mindre — län. Detta innehades under de år, då Åhus låg till konungens fatabur, av en rad män, som vi känna från räkenskaper och brev: Birger Trolle 1537—50, Erik Podbusk 1550—54, Erik Basse 1554—59, Ebbe Ulfeld 1559—60, Hartvig Bilde 1560—68, Arild Ugerup (och hans änka Tale Tott) 1568—90, Henrik Ramel 1590—97. Sistnämnda år förenades Åhus län med Villands härad, vilket allt innehades av Henrik

Ramel till 1610; därpå följde Mogens Ulfeld 1610—12 och Jens Sparre 1612—18.

Under 1500-talet drabbades emellertid staden av en rad olyckor och krigshändelser, som hämmade dess fredliga växt och ibland kunde medföra tunga och svåröverbärande följder. År 1549 klagas det över att staden hade brunnit och att många av dess borgare voro borttrymda, så att Åhus låg så gott som öde. Till hjälp för återuppbyggnaden efterskänkte kungen en del av byskatten. Större bakslag följde under nordiska sjuårskriget. Då fick staden plötsligt ökad betydelse, när den svenska statsledningens intresse för Blekinge och dess kuststäder fick så våldsamma uttryck. En av Erik XIV:s älsklingsidéer var att bringa Blekingehamnarna, särskilt Ronneby, i svenska händer, för att exporten från Småland inte i konkurrens med Kalmar skulle behöva gå över danska städer. Hans tåg mot Blekinge eftersommaren 1564 medförde en temporär erövring av de ifrågavarande områdena, och en borgmästare i det föröddade Ronneby fick tillfällig försörjning som föreståndare för Åhus hospital. Då Klas Kristersson Horn efter Erik XIV:s Blekingetåg drog från Småland på hösten för att föröda landet "från Åhus till Ronneby", som det hette i hans instruktion, låg en trupp, delvis skotska soldater, under Jörgen von Holle i Åhus, och tack vare denna omständighet blev staden inte anfallen och härjad; det hade annars legat nära till hands för den svenska krigsledningen, då Åhus var den givna utgångspunkten för danska motstötter mot Blekinge. Redan vid krigets början hade det anbefallts Hartvig Bilde, att alla vägar och broar upp mot Kalmar skulle sättas i stånd för fälttågen. Under det tredje krigsåret (1565) utgick kunglig order om Åhus befästade plankor från Albo och Villands härad skulle föras dit för ett palissadverk. Detta var upprörda år för staden med många efterverkningar av kriget. Den svåraste kom under dess sista period, då hertig Karl ryckte in i Skåne under brand och härjning för att utöva represalier, påverka fredsunderhandlingarna och utarma baslandet för tänkbara kommande anfall från Danmark. I den rimkrönika, där hertigen talar i eget namn, heter det:

"Förty av mig gick då stort gny,
brände hus, att lågen sågs i sky:
Ystade fick då stora skade,
att de rätt klagade många dage.
Vä vart bränt och lagt i aska,
sedan läto vi oss dädan hasta.
I Åhus de finge av mig förnimma,
jag lät det i ljusan låga brinna.
Sölvesborg vart ock på samma tid bränt,
och flera byar jag gitter ej nämnt."

Vid detta tillfälle (den 29 oktober 1569) brändes den ärevärdiga ärkebiskopsborgen, som numera var kungens gård, staden förstördes och likaså bron. Återuppbyggnadsarbetet var av allt att döma synnerligen mödosamt. 1571 fritogs Åhus borgare för skatt och tunga i två år för att bättre kunna uppbygga sin stad. På kyrkan arbetade man åter under 1580-talet och fick därvid någon hjälp från kronan (1582). 1591 utfärdades ett kungligt brev om uppförande av stenbro över Helgeå; ett par år senare fritogs staden från halva byskatten. Så hade man nått ett stycke på återhämtningens väg, när nästa gränskrig, Kalmarkriget, kom. Gert Rantzaus fana inkvarterades i staden (1611) och order utgick på nytt att staden skulle befästas med en liten vall och bröstvärn. Åhus var åter i förgrunden, ty däröver gick vägen till Kalmar, ett av de viktigaste krigscentra. Då Gustaf Adolf i sin faders spår företog sitt bekanta tåg in i Skåne i början av år 1612 för att utöva repressalier för danska härjningar, brändes Vä, och det var meningen att samma öde skulle övergå Åhus, men Gustav Adolf visste att danskt rytteri var förlagt där och ville, som det heter, undvika "folkspillning". De sista krigen hade emellertid visat hur lätt åtkomliga och sårbara de nordostskånska städerna voro vid gränskrig.

Av den plan till kombinerat gränsförsvar och inringning av det svenska riket som utgör ett ledmotiv i Kristian IV:s av Danmark historia, hade han redan före Kalmarkriget hunnit realisera åtskilligt: Kristianopol, Laholm, Halmstad. Under kriget hade han märkt att det fanns luckor i ringen. Det behövdes bland annat en fästning i nordöstra Skåne, och för tidens åskådning låg det nära till hands att skapa denna utan hänsyn till äldre stadsbebyggelser, att förverkliga renässansens "dröm om idealstaden" på en helt ny plats, vald främst av strategiska och fortifikatoriska skäl. En särskild undersökning skulle kunna ägnas åt 1500-talets och 1600-talets stadsförflyttningar i Norden; här gäller det endast att i största korthet klargöra syftet med Kristian IV:s grundande av den stad på Allö, som blev uppkallad efter honom och som drog med sig medeltidsstäderna Väs och Åhus försvinnande, liksom Kristianopels grundande något mer än ett decennium tidigare hade låtit samma öde vederfaras de små Blekingestäderna Avaskär och Lyckå. På den av Helgeån omflutna sanken skulle skapas en "idealstad" med regelbunden plan, moderna befästningar och möjligheter att inom dessas skydd ta emot bygdens befolkning med deras viktigaste ägodelar vid krig — tidens furstar och militärer, i vilkas tankesystem stadsfästningarna spelade en mycket stor roll, uppgjorde gärna sådana planer och ville helst genomföra dem utan hänsyn till äldre traditioner. Det gick ut över Vä och Åhus.

Planen kan spåras tillbaka till 1612. När bygghuset sattes i gång i Kristianstad, rekvirerades sedan byggnadsmaterial från Åhus: sådant från den öde kyrkan vid kronans slott och de hus och det timmer som fanns

vid Åhusgård, liksom "ett trähus, murat mellan stänger" (korsvirke) på samma plats, skulle föras till den nya staden (1614); de stora stenarna skulle vräkas i åmynningen, tydligen som ett led i den kamp mot sandflykten, som vi kunna följa sedan 1500-talet, då sanden "hotade att översycka hela trakten". Ännu riktades intet direkt hot mot Åhus som stad, men det lät inte länge vänta på sig. Den 25 april 1617 kom ett öppet brev om Åhus köpstads nedläggande, nästa dag om dess marknads upphörande och förflyttning till Kristianstad: borgarna skola förplikta sig att flytta till den nya staden och lägga grund till sina byggnader där — om de så göra, få de året ut driva sin handel i Åhus. Elleköpinge kyrka revs och dess församling lades till Åhus (1618). När några Åhusbor trots förbudet stannade kvar ända till 1618, avlystes ytterligare färjplatsen där, pråmarna avskaffades, och till kyrkan i Åhus skulle man fara i båt över ån. Arbetet med "gröften", den segelled som planerades till Kristianstads fördel, sattes i gång vid Åhus.

Ännu 1632 klagade Kristianstadsborna att de hade skada av tillförseln till Åhus och av handel och hantverk där. Åhusborna vid hamnen — pråmmän, dragare och fiskare — lades då under Kristianstads skatt och rätt.

I visitatsboken för Lunds stift 1611—37 ges en situationsbild från det svåra året 1618 i Åhus stads historia — det sista året. I denna bok ha Lunds biskopar fört anteckningar om sina visitationsresor i stiftet. Där noterade biskop Poul Mortensen Aastrup vid ett tidigare tillfälle, att han hade funnit kyrkoherden i Åhus Olof Cimber väl berusad och hospitalet illa skött men kyrka och skola i gott skick. Skolan fann han fortfarande värd beröm 1618, "under det då så upprörda läget för Åhusborna" (*in ejus temporis turbulento Åhusiensium statu*). Protokollet ger en rörande liten slutvinjett till Åhus historia som kulturcentrum med medeltida anor: biskopen höll ett manande tal, där han uppmuntrade ungdomen att beflita sig om gudlighet och lärdom, och slutligen bad han i fromma ord, att all lycka skulle följa denna skola, som snart avsågs flyttas till Kristianstad, och uttalade sitt sista farväl till denna krets.

Så var förintelseverket påbörjat, byggnader nedbrutna och människooften omgestaltade. Men kyrkan och borgruinen och vissa andra rester av äldre institutioner och försvarsverk vittnade ännu om en egenartad stads historia, som inneslöt i sig viktiga och karakteristiska sidor av Skånes hävder under medeltid och 1500-tal. Sedan 1800-talets senare del ha dessa rester förmåtts ge kunskap om det förgångnas Åhus.

Källor och litteratur

De här lämnade, ytterst summariska uppgifterna åsyfta endast att ge en introduktion för den intresserade och att i något fall ange nyfunna källor.

De allmänna urkundspublikationer, ur vilka man har att hämta fakta rörande Åhus medeltidshistoria, äro *Diplomatarium Svecanum*, *Diplomatarium Danicum*, med dess tillhörande översättningsserie *Danmarks Riges Breve* och *Diplomatarium Dioecesis Lundensis* (Lunds ärkestifts urkundsbok). Intet av dessa verk är för närvarande fullständigt. Det förstnämnda går fram till 1300-talets mitt och har en andra serie för början av 1400-talet; det andra börjar tills vidare med sin Serie II år 1250 och går ett stycke in på 1300-talet; det tredje omfattar tiden från 1421 till början av 1500-talet. De kunna på olika sätt kompletteras. Härvid kommer först i fråga *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis* (förteckning med utdrag över danska medeltidsbrev), utg. av Kr. Erslev (I—IV, 1894—1912), med dess likabenämnda fortsättning utg. av W. Christensen. Vidare är av betydelse *Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer*, I, utg. av Nils Herlitz. En översikt med korta innehållsredogörelser över vissa av de rester av Åhus arkiv, som ha bevarats i Kristianstads rådhusarkiv, har publicerats av C. G. Styffe i *Förteckning å pergamentshandlingar i Christianstads rådhusarkiv (Handlingar rörande Skandinaviens historia, XXXV)*.

Härtill komma speciella urkundspublikationer som *Acta processus litium inter regem Danorum et archiepiscopum lundensem* (Processushandlingar från striderna mellan Danmarks kung och ärkebiskopen av Lund), utg. av Alfred Krarup och William Norvin (1932) och *Lunde Domkapitels Gaveböger* ("Libri datici lundenses"), ed. C. Weeke (1884—89). För de hanseatiska förbindelserna har man *Die Recessen und anderen Akten ... der Hansetage* med fortsättningsserierna *Hanserezesse* (omfattande tiden 1256 till ett stycke in på 1500-talet), samt *Das Buch des Lübeckischen Vogts auf Schonen*, utg. av Dietrich Schäfer (2. uppl. 1927).

Någon modern ingående framställning av Åhus historia finnes icke, ehuru materialet skulle möjliggöra en ganska utförlig studie av därmed sammanhängande frågor. Här må nämnas *Abraham Ahlén*, Åhus och dess slott samt utgräfningsarne därstädes 1892—93 (*Skånska samlingar* utg. av Martin Weibull, 1893, III, 1); *Gotthard Gustafsson*, Åhus (1932); och *En bok om Åhus* (*Handl. ang. Villands härad*, utg. av Villands härads hembygdsförening, IV, 1943). En översikt över Åhuslitteratur lämnas av *Christer Olofson* i uppsatsen *Problem ur Åhus äldsta historia* (*Handl. ang. Villands härad etc.*, V, 1945). — För övrigt kan för framställningen i allmänhet främst hänvisas till *Poul Johs. Jørgensens* och *W. Christensens* kända rätts- och förvaltningshistoriska verk.

L ä g e t. Hithörande frågor behandlade i *Hälsingborgs historia*, utg. av L. M. Bååth, I—II (1925—33), och i *Adolf Schück*, *Studier rör. det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling* (1926); av de i sistnämnda arbete behandlade samhällena på -köping(e) är även Elleköpinge vid Åhus ett.

Källproblemen. Saxos krönika finns i flera upplagor, den sista Saxosällskapets, redigerad av *Jørgen Olrik* och *Hans Ræder*. Annalkällorna i *Annales Danici medii ævi*, ed. *Ellen Jørgensen* (1920). Den lundensiska ärkebiskopskrönikan och *Vetus*

chronica Sialandie i *Scriptores minores historiæ Danicæ medii ævi*, ed. M. Cl. Gertz, I—II (1917—22). Sammanhanget mellan annalerna, Saxo och Knytlingasagan behandlat av Curt Weibull i hans avhandling Saxo (1915). Källproblemet grundläggande analyserat av Lauritz Weibull i Den skånska kyrkans äldsta historia, först tryckt i *Historisk Tidskrift för Skåneland*, V (1914—17), numera omtryckt i Lauritz Weibull, Nordisk historia. Forskningar och undersökningar, II (1948). Ytterligare belysning åt problemen ges i samme förf:s Skånes kyrka från äldsta tid till Jacob Erlandsens död 1274 (ursprungligen i *Lunds domkyrkas historia 1145—1945*, numera även i ovannämnda Nordisk historia, II).

Sammanhanget. Annalnotiserna i *Annales Danici*. Om svartbrödraklostret se Jarl Gallén, La province de Dacie de l'ordre des frères prêcheurs, I (1946). De handels-historiska sammanhangen behandlas i Lauritz Weibull, S:t Knud i Österled (*Scandia* 1946, numera även i nyss anförda samling Nordisk historia, II). — Bornholms medeltids-historia, som är av vikt för de här berörda frågorna, omfattar flera problem, som förtjäna ingående studier men som inte ha gjorts till föremål för dylika. Vad som här med en något djärv terminologi har kallats Lundaärkebiskoparnas Östersjövälde (Bornholm, Åhus, Elleholm, sydsånska områden), är ett av dessa problem.

Åhus medeltida privilegier. Stadslag. De ifrågavarande diplomerna samlade i *Privilegier, resolutioner och förordningar*, I, utg. av Nils Hertitz. För diskussionen av stadsrätten se förutom detta arbete *Skånelagen*, utg. av C. J. Schlyter (Samling av Sveriges gamla lagar, X, 1859), sid. CXVIII ff., 400 och 429. — Diplom-materialet har gett uppgifterna om de nämnda personerna, liksom om de i nästa avsnitt omtalade fogdarna. — En översikt över medeltida skånskt liv i en mindre stad ges i Carl Gustaf Weibull, Sölvesborg 1445—1945 (1945).

Aösehus. *Annales Lundenses* i *Annales Danici*. Vidare hänvisas till Lauritz Weibulls ovan citerade arbeten om Lunds domkyrkas äldre historia. Uppgifterna om Åhus roll i ärkebiskopsstriden omkr. 1300 ur den i inledningen till källuppgifterna omtalade *Acta processus litium*. — Ärkebiskop Nils brev från 1370 refererat i *Repertorium diplomaticum* under nummer 2899 (se om detta verk inledningen till källuppgifterna). — För övrigt hänvisas till sammanfattande verk om senmedeltidens historia. Sören Norby-episoden utförligt i C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536, V (1872); källuppgifter senast i *Hanserezesse* för denna tid; jmf. även Carl Gustaf Weibulls nyss anförda arbete. — Ärkebiskoparnas personliga kontakter belysta av material i *Lunds Domkirkes Gaveböger*, sid. 23 f.; *Diplomatarium dioecesis Lundensis* (Jens Brostrups sista resa); och *Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450*, utg. av Kr. Erslev (1901) (Benechinus Henricis testamente); för de två förstnämnda urkunds-publikationerna se inledningen till källöversikten.

Kyrkor, kloster och hospital. Förutom anförda allmänna urkunds-publikationer hänvisas här till notiser om ödekyrkan i *Kancelliets Brevböger*, X och XIII. Dominikanerklostret behandlat bl. a. i Galléns förut anförda arbete. För hospitalet och Sankt Örjansgården finnes det huvudsakliga tryckta materialet i Styffes i inledningen omtalade förteckning och andra urkundssamlingar. — Arkivförteckningen av år 1600 är efter en 1700-talsavskrift tryckt i *De ældste danske Arkivregistraturer*, V, utg. av William Christensen (1910), sid. 783 ff. Den där uttalade förmodan, att förteckningen fått ett senare tillägg, bekräftas genom det av mig numera återfunna originalet: en ny hand kan konstateras från och med n:r LXVII (sid. 795). Rester av hospitalsarkivet från 1500-talet, vilka återfunnos vid samma tillfälle som arkivförteckningen, gälla företrädesvis intagning av Åhusborgare i hospitalet. — Claus Denne senast behandlad av Björn Kornerup i Dansk Biografisk Leksikon och av Carl Gustaf Weibull i ovan citerade arbete; materialet till stor del i det av Styffe förtecknade brevmaterialet. Hans

Nielsen har sammanfattande behandlats av *J. Oskar Andersen* i *Danskt Biografiskt Leksikon*.

Ahus ekonomiska liv. Diplommaterialet i anförda urkundspublikationer; ärkebiskop Tuves anförda brev i *Diplomatarium dioecesis Lundensis*. — För Åhus och Skånemarknaden hänvisas förutom till *Schäfers* i inledningen omtalade, grundläggande källpublikation till *Curt Weibull*, Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton (1922), samt *J. Steenstrup*, Nogle Træk af Fiskerbefolkningens Historie (*Hist. Tidsskrift*, VII Række, 6). Källstället från 1494 i *Schäfers* arbete.

Från reformationen till Kristianstads tillkomst. Från nyare tidens början tillkommer en rad nya urkundspublikationer, bland vilka här nämnas: *Frederik I:s danske Registanter* (1878—79), *Danske Kancelliregistanter 1535—1550* (1881—82) och den förut anförda *Kancelliets Brevböger*, som i många band fortsätter de båda förstnämnda. Länsförhållandena behandlas i *Kr. Erslev*, Danmarks Len og Lensmænd 1513—1596 (1879), och *densamme*, Danmark—Norges len og Lensmænd 1596—1660 (1885). — Åhus roll i gränskrigen framgår av t. ex. *Fr. Westling*, Det nordiska sjuårskrigets historia, I—II (1879—80), och *Generalstaben*, Sveriges krig 1611—1632, I (1936). — Om Åhus sista tid se *Karl Enghoff*, Kristianstad 1614—1914 (1914); *Vilh. Lorenzen*, Christian IV's Byanlæg og andre Bybygningsarbejder (1937); och *densamme*, Den ideale By (1947). Visitatsboken är publicerad av *Björn Kornerup* i *Lunds stifts herdaminne*, Serie I, Urkunder och aktstycken (1943); här ifrågavarande anteckningar härröra enligt utgivaren ej direkt från biskopen och ha införts i volymen senare, men bygga säkerligen på samtida anteckningar.

KRISTLANSTAD 1949
KRISTIANSTADS BOKTRYCKERI AB